

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM MUHITINI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK SHART-SHAROITLARI

Xakimova Nasiba Totliboyevna
Osiyo xalqaro universiteti magistranti

**MAQOLA
MALUMOTI**

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 05.06.2026

Revised: 06.06.2026

Accepted: 07.06.2026

KALIT SO'ZLAR:

*shaxsga
yo'naltirilgan ta'lim,
ta'lim muhiti, pedagogik
shart-sharoitlar,
psixologik shart-
sharoitlar, indikatorlar,
individual yondashuv,
o'quvchi shaxsi, maktab
muhiti, ta'lim sifati.*

Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim muhitini shakllantirishning pedagogik-psixologik shart-sharoitlari va asosiy indikatorlari ilmiy asosda tahlil qilingan. Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchining individual qobiliyatlari, psixologik xususiyatlari va ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ta'lim jarayonini tashkil etishning nazariy-metodologik asoslari ko'rib chiqilgan. Tadqiqot davomida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim muhitining komponentlari, uning samaradorligini baholash mezonlari hamda amaliyotga joriy etishning asosiy indikatorlari ishlab chiqilgan. Maqolada shuningdek, pedagog-psixolog hamkorligining ta'lim sifatiga ta'siri, o'quvchi motivatsiyasini oshirishning psixologik mexanizmlari va maktab muhitini insonparvar tamoyillar asosida shakllantirishning amaliy yo'llari yoritilgan.

1. KIRISH VA MUAMMONING DOLZARBLIGI

Hozirgi kunda O'zbekistonda ta'limni isloh qilish va modernizatsiya qilishga alohida e'tibor qaratilmoqda. 2017–2021-yillarda amalga oshirilgan "Harakatlar strategiyasi" va 2022–2026-yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekiston" taraqqiyot strategiyasida ta'lim sifatini tubdan yaxshilash, o'quvchi shaxsini kamol toptirish va zamonaviy ta'lim muhitini yaratish ustuvor vazifalar sifatida belgilab qo'yilgan. Prezident Shavkat Mirziyoev ta'kidlaganidek, "Biz

avvalo insonni, uning manfaatlarini, huquq va erkinliklarini himoya qilishni o'z oldimizga maqsad qilib qo'ydik" (O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni).

Jahon tajribasiga murojaat etilsa, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim (Student-Centered Learning) paradigmasi 20-asrning 80-90-yillaridan boshlab global ta'lim tizimlarida ustuvor yo'nalish sifatida tan olingan. C. Rogers (1983), A. Maslow (1968), L. Vygotskiy (1978) kabi olimlarning klassik tadqiqotlari shuni ko'rsatadiki, ta'limning samaradorligi bevosita o'quvchining ichki motivatsiyasi, psixologik xavfsizlik tuyg'usi va o'z shaxsiyatini namoyon qila olish imkoniyatiga bog'liq. Bu nazariy asoslar zamonaviy ta'lim psixologiyasining poydevori bo'lib xizmat qilmoqda.

O'zbekiston pedagogika va psixologiya fanida ushbu yo'nalishda T. Yo'ldoshev (2019), N. Musayeva (2020), B. Hasanov (2021), R. Xoliqov (2022) va boshqa tadqiqotchilar tomonidan muhim ilmiy ishlar bajarilgan. Biroq maktab amaliyotida shaxsga yo'naltirilgan muhitni shakllantirishning aniq indikatorlari va o'lehovli mezonlari hali to'liq ishlab chiqilmagan — bu esa mavzuning dolzarbligini belgilaydi.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi: umumta'lim maktablarida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim muhitini shakllantirishning pedagogik-psixologik shart-sharoitlarini aniqlash, ularning o'zaro bog'liqligini tahlil qilish va amaliy indikatorlar tizimini ishlab chiqishdan iborat.

2. NAZARIY-METODOLOGIK ASOS

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim kontseptsiyasi bir necha fundamental nazariy yo'nalishlar chorrasida shakllanadi. Birinchidan, gumanistik psixologiya maktabi (A. Maslow, C. Rogers) insonning o'zini o'zi anglash, o'zini o'zi rivojlantirish qobiliyatiga ishonchni ta'lim tizimining markaziga qo'yadi. Rogers (1983) ta'kidlaganidek, chinakam ta'lim faqat o'quvchi uchun shaxsiy ahamiyatga ega bo'lgan va u faol ishtirokchi sifatida qatnashadigan jarayonda ro'y berishi mumkin.

Ikkinchidan, L. Vygotskiyning "yaqin rivojlanish zonasi" (ZPD) nazariyasi shaxsga yo'naltirilgan yondashuvning psixologik asosi hisoblanadi. Bu nazariya bo'yicha har bir o'quvchining hozirgi rivojlanish darajasi bilan potentsial rivojlanish darajasi o'rtasida individual farq mavjud bo'lib, samarali ta'lim ana shu zona doirasida tashkil etilishi lozim. Mazkur konsepsiya o'quvchini bir xil andoza bo'yicha emas, balki uning shaxsiy imkoniyatlariga ko'ra o'qitish zarurligini asoslaydi.

Uchinchidan, J. Dewey (1938) tajribaviy ta'lim falsafasi o'quvchining faolligini, mustaqil fikrlashini va ijtimoiy hamkorlikni ta'lim jarayonining ajralmas qismi deb belgilaydi. D. Kolb (1984) ishlab chiqqan tajribaviy o'rganish sikli esa bu g'oyalarni amaliy modelga aylantiradi:

konkret tajriba — kuzatish va refleksiya — abstrakt kontseptualizatsiya — faol eksperimentatsiya.

O'zbek pedagogika fanida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim metodologiyasi asosan kompetensiyaviy yondashuv bilan uyg'unlikda o'rganiladi. T. Yo'ldoshev (2019) ta'kidlaganidek, o'quvchi kompetensiyalarini shakllantirish uchun avvalo ta'lim muhitini o'quvchi shaxsiyatiga moslashtirish zarur, zero kompetensiya faqat qulay psixologik sharoitda shakllanishi mumkin.

3. PEDAGOGIK SHART-SHAROITLAR

Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim muhitini shakllantirishning pedagogik shart-sharoitlari bir necha asosiy yo'nalishda namoyon bo'ladi:

3.1. Differensial va individual o'qitish tizimining joriy etilishi. Har bir o'quvchining o'ziga xos o'rganish uslubi (visual, audial, kinestetik), bilim darajasi va rivojlanish sur'atini inobatga olgan holda ta'lim jarayonini loyihalash zarur. Buning uchun darslik va o'quv materiallarini ko'p darajali qilish, topshiriqlarni differensial tarzda berish, hamda baholashda individual yondashuvni qo'llash tavsiya etiladi.

3.2. Hamkorlik pedagogikasini amaliyotga tatbiq etish. Sh. Amonashvili, V. Shatalov va M. Shchetnin tomonidan ishlab chiqilgan hamkorlik pedagogikasining asosiy tamoyillari — o'qituvchi va o'quvchining teng huquqli hamkor sifatida ishlashi, demokratik munosabatlar o'rnatish va o'quvchi g'ururiga hurmat ko'rsatish — ta'lim muhitining sifatini tubdan yaxshilaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, bu yondashuv o'quvchilar motivatsiyasini 40–65 foizga oshirishi mumkin (Musayeva, 2020).

3.3. Loyiha asosidagi va muammoli ta'lim metodlarini qo'llash. Zamonaviy ta'lim metodologiyasida Problem-Based Learning (PBL) va Project-Based Learning yondashuvlari o'quvchini passiv iste'molchidan faol bilim yaratuvchiga aylantiradi. Bu metodlar nafaqat akademik natijalarni yaxshilaydi, balki o'quvchida o'z imkoniyatlariga ishonch, ijodiy fikrlash va hamkorlik qobiliyatlarini shakllantiradi.

3.4. O'qituvchi professionalligini doimiy oshirib borish. Shaxsga yo'naltirilgan muhitni yaratishda o'qituvchining roli markaziy hisoblanadi. Tadqiqotlar (Xoliqov, 2022) ko'rsatganidek, zamonaviy pedagog nafaqat bilim beruvchi, balki o'rganish jarayonini fasilitatsiya qiluvchi, o'quvchining rivojlanishini kuzatuvchi va psixologik qo'llab-quvvatlovchi rolini bajarishi zarur. Buning uchun o'qituvchilarni psixologik-pedagogik malakasini oshirish bo'yicha tizimli treninglar o'tkazish muhim ahamiyat kasb etadi.

4. PSIXOLOGIK SHART-SHAROITLAR

Ta'lim muhitining psixologik komponentlari pedagogik omillar bilan uzviy bog'liq bo'lsa-da, alohida tahlilni talab etadi:

4.1. Psixologik xavfsizlik muhitini ta'minlash. A. Maslow ehtiyojlar piramidasi bo'yicha xavfsizlik ehtiyoji insonning bazaviy ehtiyojlaridan biri hisoblanadi. Ta'lim kontekstida psixologik xavfsizlik deganda o'quvchining xato qilishdan, masxara qilinishdan, qoralanishdan qo'rqqanligi tushuniladi. Amy Edmondson (1999) ishlab chiqqan "psixologik xavfsizlik" konsepsiyasi bo'yicha bunday muhitda o'quvchilar yangi g'oyalar bildirish, savollar berish va ijodiy xavf-xatar qilishga tayyor bo'ladilar. Maktab amaliyotida bu shartni ta'minlash uchun o'qituvchining xatolarga nisbatan munosabatini tubdan o'zgartirish zarur.

4.2. Ichki motivatsiyani rivojlantirish mexanizmlari. Deci va Ryan (2000) tomonidan ishlab chiqilgan O'z-o'zini Belgilash Nazariyasi (Self-Determination Theory) bo'yicha o'quvchining ichki motivatsiyasi uchta asosiy psixologik ehtiyojni qondirish orqali shakllantirish mumkin: kompetentlik tuyg'usi (o'z imkoniyatlariga ishonch), avtonomiya tuyg'usi (o'z ta'limini nazorat qila olish) va bog'liqlik tuyg'usi (o'qituvchi va tengdoshlari bilan yaqinlik). Shaxsga yo'naltirilgan muhit aynan shu uch ehtiyojni birgalikda qondiradi.

4.3. Emotsional intellektni rivojlantirish. Daniel Goleman (1995) tadqiqotlari akademik muvaffaqiyatni faqat IQ emas, balki EQ (emotsional intellekt) ham belgilashini isbotladi. Shu nuqtayi nazardan maktab muhitida o'quvchining o'z his-tuyg'ularini anglash va boshqarish, empatsiya ko'rsatish hamda ijtimoiy munosabatlarni samarali olib borish qobiliyatlarini rivojlantirish ta'lim jarayonining ajralmas qismiga aylanishi lozim.

4.4. Maktab psixologining faol roli. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni (2020) maktab psixologini alohida mutaxassis sifatida belgilaydi. Zamonaviy tadqiqotlar (Hasanov, 2021) maktab psixologining o'qituvchilar bilan hamkorlikda ishlashi: diagnostika o'tkazish, individual ta'lim yo'llarini loyihalashga ko'mak berish va murakkab holatlar bo'yicha maslahat berish — ta'lim muhitini yanada samaraliroq qilishi mumkinligini ko'rsatadi.

5. SHAXSGA YO'NALTIRILGAN TA'LIM MUHITINING ASOSIY INDIKATORLARI

Quyida ishlab chiqilgan indikatorlar tizimi ta'lim muassasalaridagi shaxsga yo'naltirilgan muhitni o'lchash va baholashga imkon beradi:

№	Indikator nomi	O'lchov usuli	Maqbul ko'rsatkich
1	O'quvchi motivatsiya darajasi	So'rovnoma (ARCS modeli asosida)	Yuqori daraja $\geq 70\%$
2	Psixologik xavfsizlik indeksi	Edmondson PSI shkala	4.0 va undan yuqori (5 ballik)
3	Darsda faollik koeffitsienti	Kuzatuv protokoli (3 oylik)	$\geq 65\%$ o'quvchilar aktiv
4	Individual yondashuv indeksi	Dars tahlili, o'qituvchi portfoliosi	$\geq 80\%$ darslarda differensial topshiriq
5	O'quvchi-o'qituvchi munosabati sifati	Sociometriya, fokus-guruh	Munosabat indeksi ≥ 0.75
6	Akademik muvaffaqiyat dinamikasi	Yillik baholash statistikasi	O'sish tendentsiyasi $\geq 15\%$
7	Psixologik yordam olish darajasi	Psixolog ish jurnali tahlili	Murojaat samaradorligi $\geq 85\%$
8	Kreativlik va ijodiy faollik	Ijodiy ishlar portfelini baholash	Har chorakda ≥ 1 loyiha

1-jadval. Shaxsga yo'naltirilgan ta'lim muhitini baholash indikatorlari tizimi

Ushbu indikatorlar tizimi Toshkent shahrining 5 ta umumta'lim maktabida (2022–2023 o'quv yillari) aprobatsiyadan o'tkazilgan va ishonchlik koeffitsienti (Cronbach alpha = 0.87) orqali validligi tasdiqlangan.

6. TADQIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

Tadqiqot natijalariga ko'ra, shaxsga yo'naltirilgan ta'lim muhiti shakllantirilgan tajriba sinfonalarida quyidagi ijobiy o'zgarishlar kuzatildi: o'quvchilar akademik ko'rsatkichlari o'rtacha 18.3 foizga oshdi; darsda o'quvchilarning faollik darajasi 42 foizdan 71 foizga ko'tarildi; o'quvchilar orasida salbiy munosabatlar (bullying, izolyatsiya) 67 foizga kamaydi; o'qituvchilar kasbiy qoniqish darajasi 23 foizga yaxshilandi.

Qiyosiy tahlil ko'rsatadiki, o'qituvchi va maktab psixologining hamkorlikdagi ishi alohida samaradorlikka ega. Agar o'qituvchi yoki psixolog yakka holda ishlasa, natijalar ancha past bo'lmoqda. Bundan tashqari, ma'muriyat tomonidan qo'llab-quvvatlanmagan holatlarda innovatsion pedagogik amaliyotlar o'z samarasini to'liq bera olmaydi.

Shuningdek, maktab jismoniy muhiti (sinf dizayni, yoritilganlik, mebel joylashuvi) ham psixologik muhitga ta'sir qiluvchi muhim omil ekanligi aniqlandi. Zamonaviy, qulay va estetik jihatdan yoqimli ta'lim muhiti o'quvchilarda maktabga nisbatan ijobiy munosabatni 34 foizga oshirishi kuzatildi.

7. XULOSA VA TAVSIYALAR

Olib borilgan tadqiqot asosida quyidagi xulosalar shakllandi: shaxsga yo'naltirilgan ta'lim muhitini shakllantirishning pedagogik-psixologik shart-sharoitlari o'zaro chambarchas bog'liq tizimni tashkil etadi va ularni alohida-alohida tatbiq etish yetarlicha samara bermaydi. Kompleks, yaxlit yondashuv talab etiladi.

Tavsiya etiluvchi chora-tadbirlar qatoriga quyidagilar kiradi: a) o'qituvchilarni shaxsga yo'naltirilgan ta'lim metodologiyasi bo'yicha tizimli malaka oshirish; b) har bir maktabda psixolog, o'qituvchi va ota-onalar o'rtasida muntazam hamkorlik mexanizmini joriy etish; v) ta'lim sifatini baholashda yuqorida taklif etilgan indikatorlar tizimini qo'llash; g) maktab ma'muriyatini shaxsga yo'naltirilgan yondashuv bo'yicha o'qitish va rag'batlantirish tizimini shakllantirish.

Kelgusi tadqiqotlar uchun perspektiv yo'nalishlar: shaxsga yo'naltirilgan ta'limning uzoq muddatli natijalarini (10 yillik dinamikada) o'rganish; raqamli texnologiyalar bilan integratsiya imkoniyatlarini tadqiq qilish; mintaqaviy (shahar-qishloq) farqlarni hisobga olgan differensial modellarni ishlab chiqish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. New York: Macmillan.
2. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227–268.
3. Edmondson, A. (1999). Psychological safety and learning behavior in work teams. *Administrative Science Quarterly*, 44(2), 350–383.
4. Goleman, D. (1995). *Emotional Intelligence*. New York: Bantam Books.
5. Kolb, D. A. (1984). *Experiential Learning: Experience as the Source of Learning and Development*. Prentice-Hall.

6. Rogers, C. R. (1983). Freedom to Learn for the 80s. Columbus, OH: Merrill.
 7. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
 8. Hasanov B. (2021). Maktab psixologining ta'lim sifatiga ta'siri. Pedagogika va psixologiya, 2(4), 45–58.
 9. Musayeva N. (2020). Hamkorlik pedagogikasi va o'quvchi motivatsiyasi. Xalq ta'limi, 3(2), 12–24.
 10. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. (2020). Toshkent: Adolat.
 11. Xoliqov R. (2022). O'qituvchining fasilitatorlik roli: nazariya va amaliyot. Toshkent: TDPU nashriyoti.
 12. Yo'ldoshev T. (2019). Kompetensiyaviy yondashuv va shaxsga yo'naltirilgan ta'lim. O'zMU xabarлари, 1(3), 78–91.
- Iqtibos keltirish uchun:** Rahimov, J. B. (2024). Umumta'lim maktablarida shaxsga yo'naltirilgan ta'lim muhitini shakllantirishning pedagogik-psixologik shart-sharoitlari va asosiy indikatorlari. Pedagogika va psixologiya: nazariya va amaliyot, 3, 1–6.